

МАРЈАН АЛЕКСИЋ*

Доктор теологије и патристичких наука
Београд

УДК 271.222(497.11)-9:27-29

Оригиналан научни рад

Примљен: 14.08.2019

Одобен: 29.08.2019

Страна: 175-190

СВЕТИ САВА И САМОСТАЛНА СРПСКА ЦРКВА У БОГОСЛОВСКОЈ И ФИЛОСОФСКОЈ МИСЛИ ЕПИСКОПА НИКОЛАЈА (ВЕЛИМИРОВИЋА)

Сажетак: Свети Сава, централна личност српске историје заузима важно место у богословско-филозофској мисли епископа Николаја који саставља и биографски спис Живот светог Саве али даје и дефиницију светосавља као православног хришћанства српског стила и искуства. У књизи Српски народ као Теодул епископ Николај ауто-кефалну српску цркву назива самостална народна црква. Мисија светог Саве, првог архиепископа и самосталне цркве у српској држави и народу, по епископу Николају, остварује се у Теодулији - служењу Богу, од владара до последњег себра. Кроз теодулију светосавска самостална црква приводи народ царству небеском, као највишем циљу и тежњи свих хришћанских подвига. Савино опредељење за царство небеско је духовна прекретница у историји српског народа као хришћанског народа и даје есхатолошке димензије његовој историји и постојању. Наиме, кроз служење Господу Исусу Христу у Цркви Његовој остварује се освећење народа и његово усхођење ка царству небеском.

Кључне речи: светосавље, аутокефалија, теодулија, царство небеско

Увод

Јубилеји великих историјских догађаја који представљају тачке вододелнице у повести једног народа не служе само за подсећање нових генерација на минула славна времена далеке прошлости већ и да се у њиховој светлости објективно оцени садашњост и мудро осмисли будућност. Прослава осам векова аутокефалности српске Цркве, најважније институције српског народа, је свакако светковање једног од таквих великих догађаја који су определили сву потоњу историју нашег народа. Свети Сава, најзаслужнија личност за стварање самосталне (аутокефалне) српске цркве, уједно је и најзначајнија личност у историји српског народа. Питање добијања аутокефалије 1219. године од ца-

---

* marjan.aleksic@gmail.com

риградског патријарха Мануила Харитопулоса (1215-1222) у Никеји уз сагласност византијског цара Теодора Ласкариса (1204-1222) детаљно је проучавано са историјског и канонског аспекта. У овом чланку желимо да се осврнемо на богословско-филосовско тумачење које је овом догађају дао епископ жички др Николај Велимировић који спадаја у најученије Србе свог времена и без сумње представља једног од највећих богослова Православне Цркве у двадесетом веку. Његова мисао је важна за осветљавање и изучавање наше теме не само због велике учености коју је поседовао већ можда и више због његовог подражавања животу и подвигу првог српског архиепископа, Светитеља Саве. У том светосавском подвигу у Христу и сам је достигао меру светитељства а Црква га је унела у диптихе светих (канонизовала) и прославља га као светог Николаја Охридског и Жичког. Уверени смо да гигантско дело светог Саве у историји српске цркве и народа могао је најбоље да разуме и протумачи управо светитељ зато се њему и обраћамо као водичу у овом раду.

Епископ светосавског лика

Епископ Николај представља, без сумње, јединствену појаву у духовној и културној историји Срба двадесетог века. Владика Николај је комплексна личност. Тешко је сагледати све стране његове богате личности. У њему се преплићу велики беседник, религиозни философ, песник, богослов, пророк. Природно надарен, своје многобројне дарове умножио је темељним образовањем које је стекао на западноевропским универзитетима у Берну, Оксфорду, Женеви. Живео је и делао у време великих историјских догађаја који су донели значајне промене на светској историјској позорници. Добро је позната мисија јеромонаха Николаја (Велимировића) у Енглеској и Сједињеним Америчким Државама за време Првог светског рата и привилигије које је том приликом издејствовао у корист српске војске и народа (Markovich, 2017). За историју српске цркве свакако је најзначајнији догађај уједињења свих њених јурисдикција у новоформираној Краљевини СХС и обнове и проглашења Српске Патријаршије 1920. године. За патријарха уједињене Српске православне цркве изабран је митрополит београдски и архиепископ целе Србије Димитрије Павловић.

Николај је уједињење Српске цркве дочекао као епископ светосавске жичке епархије. За епископа жичког хиротонисан је 18. маја 1919. године, у Саборној цркви у Београду. У трон епископа жичких устоличен је 20. јуна 1919. године у Чачку, где је тада било седиште епархије. Међутим, већ у децембру 1920. године Свети архијерејски сабор Српске цркве премешта владика Николаја у охридску епархију. Епископ стиже у нову епархију у јулу 1921. године. (Сава, епископ шумадијски, 1996: 375-377). Ово је сигурно била велика промена у животу младог епископа али свакако пресудна у формирању његовог духовног лика. Проучаваоци владике Николаја деле, не само његов живот, на два периода пре и после његовог боравка у Охриду, већ и саму његову личност, преохридски и охридски Николај. Овај град извршио је велику про-

мену, довео је до духовног преображаја епископа Николаја. Овде, он долази у додир са византијским и словенским, кирило-методијевским духовним предањем. Град Охрид са својим древним светињама, црквом Свете Софије, Светог Климента, манастир Светог Наума отвара нове духовне видике младом и широко образованом епископу. Пре Охрида, Николај, прослављени беседник, закупао се више философско-религиозним темама, блиским на Западу образованом мислиоцу и интелектуалцу. У древном, хришћанском Охриду који на сваком кораку одише својом византијско-словенском прошлошћу, Николај се приближава источној богословској мисли и почиње да чита и детаљно изучава светоотачку литературу. Ово није довело само до промене мишљења и философско-богословских ставова већ и до благодатног преображаја комплетне његове личности. Николај дубоко зароњен у светоотачко предање Истока предаје се подвижничко-молитвеном делању које сједињује са својим епископским служењем. Ова промена се одражава и на његов начин живота, одевања, служења, на књижевни стил којим је почео да пише и јасно је примећена и забележена од стране његових савременика у Охриду (Ранковић, 2013). Треба истаћи да је епископ Николај знао да у себи успешно споји западњачку прагматичност и источњачку контемплацију. Особину коју је он сам истицао код светог Саве у својим списима. Епископ Николај је извршио велику духовно-материјалну обнову охридско-битолске епархије за време своје епископске службе у тим крајевима (1920-1936).

Још једна околност позитивно је допринела формирању новог духовног лика владике током његовог боравака у Охриду. То је близина Свете Горе. Наиме, сваке године, по неколико пута, посећивао је Свету Гору, њене манастире, скитове и испоснице. Много времена је проводио у беседама са светогорским монасима, пре свега онима руског порекла. У руском манастиру Светог Пантелејмона упознаје и много пута беседи са тада још увек непознатим подвижником и делатељем Исусове молитве, монахом Силуаном¹, данас прослављеним светитељем и познатим, по књизи Старац Силуан коју је саставио његов ученик Софроније Сахаров, широм хришћанске васељене. Током својих честих боравака на Светој Гори, епископ Николај је добро упознао и заволео манастир Хиландар. Бринуо се о добробити манастира и његовог братства тако да је био један од иницијатора увођења општежитељног устројства у Хиландару, онако како то у свом типичу захтева и ктитор свети Сава. После неопходних припрема, епископ охридски Николај усталичио је 1933. године хиландарског игумана Рафаила², првог после дугог времена. Све ово нам сведочи да је епископ Николај потпуно разумео и схватио дело и мисију коју је свети Сава

¹ Епископ Николај пише после смрти оца Силуана један некролог у његов спомен који штампа у Мисионару 1938. године. Владика Николај истиче да му је отац Силуан много духовно помогао. Он је осећао да се свети монах моли за њега. Занимљиво је приметити како су се два светитеља и подвижника двадесетог века срели и препознали у Духу.

² Колико је владика Николај ценио архимандрита Рафаила као ретко облагодаташеног подвижника којег је срео и добро упознао током својих боравака на Светој Гори и Хиландару говори и чињеница да је после његовог упокојења 1937. године саставио *Житије оца Рафаила. Игумана Хиландарског*. Николај је у његовом животу и подвигу видео свети пример достојан подражавања зато и саставља његово житије. Објавио је спис у Жичком Поменику, бр. 1 исте 1937. године.

извршио у српском народу. У Хиландару је могао да осети, види и опипа то живо светосавско предање које се вековима преносило са генерације на генерацију монаха. Зато и не треба да нас чуди што је светосавље³ било честа тема његових беседа, предавања и књига. Та загледаност Николајева у лик светог Саве и његов духовно-умни напор да зађе у тајну личности светог Саве водила га је ка подражавању светитеља и понављању његове духовне мисије у српском народу. Још је Михаило Пупин, током Николајевог боравка у Америци 1915. године начинио прво поређење Николаја са светим Савом (Ранковић, 2013). Годинама касније, његов ученик, јеромонах Јустин (Поповић) назваће га највећим Србином после светог Саве.

Свети Сава у мисли епископа Николаја Велимировића

Личност светог Саве и његово дело стварања и организовања самосталне српске цркве заузимају значајно место у мисли епископа Николаја Велимировића (1881-1956). У овом раду полазимо од три списа епископа Николаја која нам се чине најрелевантнијим за нашу тему: *Национализам светог Саве*, предавање које је одржао 17. марта 1935. године на Коларчевом народном универзитету; *Српски народ као Теодул*, дело написано у зиму 1941/42. године; *Живот светог Саве*, књига првобитно састављена на енглеском језику и штампана 1951. године. По потрби, позиваћемо се и на беседе које је епископ Николај, већином, изговорио 1935. године. Те године српска црква прослављала је седамстотина година од упокојења светог Саве. Свети архијерејски сабор српске цркве прогласио је 1935. годину светосавском годином. Да бисмо разумели мисао Николаја Велимировића о аутокефалној српској цркви морамо се најпре удубити у тајну личности њеног оснивача, бар онако како је приказује наш аутор. На почетку свог предавања о национализму светог Саве, Николај га назива *Божјијм човеком* па затим и *народним херојем*. По њему на велика дела која је учинио покренула га је управо "визионарска вера у живог Христа и пламена љубав". Управо та вера у живог Христа покренула га је на велики подвиг и одвела га из свога дома, из Хумске области којом је управљао, из свога отацтва, у Свету Гору Атонску и од принца Растка родила светогорског монаха Саву. Док је пламена љубав, која је свакако дар (харизма) и одговор Божји на његову живу веру у Христа, разгорела га на несебично служење ближњем и на велики подвиг охристовљења и оцрковљења свог народа. Епископ жички даје прецизну духовну генезу Савине светитељске личности која је претходила великом делу стварања аутокефалне српске архиепископије.

„Ту способност да један човек себе толико одземљи и онебеси, да може рећи за себе: не живим ја него Бог у мени, ја сам назвао азијском способношћу... И свети Сава имао је тај недољиви нагон за самоћом, за пребивањем

---

³ Владика Николај, у предговору који је написао 1953. године за књигу оца Јустина Поповића *Светосавље као философија живота*, дао је најлепшу и најкраћу дефиницију овог појма: *Светосавље није друго до Православно Хришћанство српског стила и искуства.*

усамљен са Усамљеним, и у томе је он био сродан свим великим Азијатима. Али као рођени Балканац, то јест као човек са најбољом синтезом Истока и Запада у себи, Сава је имао једно преимућство над великим и генијалним Азијатима у томе што је могао бити активан и енергичан на општем послу до савршености једног великог Европљанина. Најпре најбољи зидар самога себе Сава је потом био најбољи зидар свог народа. Најтрудољубивији стваралац свога карактера он је потом био најнеуморнији стваралац карактера свог народа. Најмарљивији сабиратељ духовне и моралне снаге у себи, он је потом био највештији изразитељ на широком платну народне историје. Све је код Саве ишло у нормалном поретку: прво Бог па човек, прво човек па онда свет, прво просвећење себе па онда просвећење других, прво садржај па онда израз, прво карактер па онда спољашња култура... Највећи труд који је свети Сава показао после труда над својом душом над том првом њивом Господњом јесте труд над народом својим, том другом њивом Господњом” (Епископ Николај, 1983: 306)

Владика Николај овим уводом у тему свог излагања уводи нас у тајну развоја светитељске личности, односно у тајну узрастања у светим врлинама до подобија (сличности) Христу. У владичиним речима откривамо опис монашког подвига којем се свети Сава потпуно предао на Светој Гори. *Одземнити себе* значи одвојити се од свих земаљских веза и односа, породичних, друштвених, одвојити се од овога света јер *сав свет у злу лежи* (1 Јн. 5, 19). То не значи презир према Божјој творевини која је створена добра али човековим грехом и падом сва творевина трпи последице пада првосазданог Адама, то јест, смрт и пропадљивост. Монах, повлачећи се од света у пустињу не бежи од света већ се привремено удаљује да би се посветио подвижничком делању које га води самопознању, исцелењу и повратку пале људске природе њеној целосности. Кроз испуњавање монашких завета послушности (одбацивање своје воље и људске славе), сиромаштва (одбацивање стицања новца), девствености/безбрачности (одбацивање телесних уживања) монах одбацује грех и бори се са страстима које су се укорениле у палу људску природу. Једном речју подвижник води борбу против ђавола и његових демона који покушавају да га омету и скрену са пута његовог спасења. Важно оружје у тој духовној борби је пост и молитва (Манзаридис, 2008).

У молитви је свети Сава пребивао *усамљен са Усамљеним*, посебно када се повлачио у своју Карејску посницу. О подвигу поста и о строгасти са којом га је држао сведоче његови биографи Доментијан и Теодосије. Кроз подвизавање и духовну борбу светитељ је духовно сазревао и усавршавао се, био је *стваралац свог карактера* тј. украшавао је себе хришћанским врлинама да би истим украсио и душу свог народа као *најнеуморнији стваралац карактера свог народа*. Епископ указује на правилан поредак усавршавања: *прво просвећење себе па онда просвећење других*. По православном аскетском учењу, да би неко друге поучавао, исправљао, усавршавао мора прво сам да прође кроз исти процес духовног усавршавања. Духовни оци и учитељи православног Истока, а којима припада и свети Сава, увек су поучавали из свог сопственог искуства стеченог кроз тежак и мукотрпан подвиг савлађивања самога себе и духовног узрастања уз помоћ благодати Божје.

„Он је мислио и смерао да исправи свој сопствени ум и очисти своје сопствено срце. И то све ради тога да би се удостојио неодољиве и непостижне љубави Христове, која је као јутарња зора свитала у души његовој и привлачила га к себи. У томе је Савина дивота пред Господом. И зато што је он мислио и смерао само да исправи свој ум и очисти своје срце, дато му је доцније од Господа да ваистину речју и делом и примером исправља ум и чисти срце свог народа” (Епископ Николај, 1983: 292).

Дакле, млади Растко није дошао на Свету Гору ради неког политичко-црквеног програма своје династије који је предвиђао његово припремање за високу службу у црквеној јерархији већ је био ношен светом чежњом да служи Богу. Нажалост, било је и таквих тумачења Савиног одласка на Свету Гору.

Под појмом *онебесити се* можемо разумети оно што се у православном богословљу назива обожење. Почетна тачка тог узрастања и духовног сазревања је Света Гора, полуострво које се назива још и Атос где је у XII веку живела бројна монашка заједница под окриљем и заштитом Пресвете Богородице а под материјалним покровитељством византијског василевса и духовном влашћу Константинопољског патријарха. На Светој Гори се неговала аскетска традиција хришћанског Истока која је пренета из египатске пустиње и са Синајске Горе. Свети Сава је био верни представник овог монашког аскетско-молитвеног предања. Епископ Николај жар и ревност којом се млади монах Сава предавао подвижничким напорима објашњава његовим Христљубљем. Стога, љубав према Христу Богочовеку и жеља да му служи целим својим бићем била је та покретачка снага која је светитеља руководила.

„Он се заљубио у Христа у младим својим годинама, и та заљубљеност све је више расла и расла, све до његове старости и смрти... Он је био сав испуњен пламеном љубави према Највишем, Најлепшем и Најсветијем. То је сам Господ Исус Христос, кога је он поставио у темељ свог сопственог живота и у темељ српског народа...” (Епископ Николај, 1983: 288).

Свети Сава је свој живот и подвиг утемељио на Богочовеку Христу. Својом Богочовечанском личношћу Христос обнавља, освећује и спасава оне који ступају са Њим у заједницу. На сваки напор, борбу и подвиг човека у тежњи да се уподоби Христу, да се оврлини, Бог одговара Својом благодаћу. Овде се сусрећу људска слобода и Божја благодат, то је богочовечанска сарадња. Живећи у Христу светитељ почиње да личи на Христа, постаје охристовљен човек. Према томе, ова христолошка основа на којој је Сава изграђивао своје биће битна је за правилно схватање Савине светитељске личности. Овако прецизну дефиницију мистичне љубави подвижника Саве према свом Господу и Спаситељу могао је да изрази само онај који је и сам горео том истом љубављу и који је и сам искусио у свом бићу огањ божанске љубави. Епископ Николај је због свог молитвено-подвижничког живота којим се одликовао нарочито током свог епископског служења у Охриду, древном центру словенске духовности и писмености, назван ”охридски пустињак”.

Управо овај период од две деценије подвизавања на Светој Гори је пре-судан за духовно формирање светог Саве. Уколико се у проучавању живота и

делатности првог српског архиепископа не пође од Саве монах не може се доћи до исправних закључака и правилног схватања истинске улоге светитеља у историји српског народа и цркве. Још давне 1935. године приметио је Милутин Деврња да „...све се мање говори о Сави монаху као о личности која је у првом реду била велики Божји човек, велика религијска и морална личност. Када се и нагласи црквеност Савина, онда то само утолико уколико је то у вези са његовим организаторским црквеним радом и причањима биографа о Савину бекству у св. Гору” (Деврња, 2013: 55). Избегавање да се говори о монашком лику светитеља Саве и његово свесно неутралисање јесте намерно осиромашење његове светитељске личности која без свог иночког елемента није потпуна. Света Гора је духовно васпитала, подвижнички обликовала и богословски образовала светог Саву. Она га је потпуно припремила за Богом му поверену мисију организовања српске цркве и духовног просвећења и оправослављивања кроз њу српског народа.

Свети Николај Охридски и Жички истиче још једану карактеристику битану за разумевање Савине личности, *светост*. У беседи изговореној у Жичи на Савиндан, 1940. године, епископ Николај говори о „печату светог Саве”, о печату који је он утиснуо на српски народ. То је *печат светости*. Свети Сава је поставио светог човека као духовни циљ српском народу и светост као друштвени идеал. По владици Николају свети Сава је утиснуо овај печат светости ”у цео српски народ тако дубоко да се не истре и не изглади ни овога ни онога света” (Епископ Николај, 1983: 299). Светост је хришћански идеал којем тежи верник, хришћанин. Светост нам долази од Бога који је једини свет, и светост је Његово својство. Хришћани се освећују живећи по Јеванђељу, испуњавајући јеванђењске заповести и учествовањем у Светим Тајнама, пре свега у Светој Евхаристији. Хришћани теже да остваре Господњи позив али и заповест коју нам је оставио у Јеванђељу: „Будите ви, дакле, савршени, као што је савршен Отац ваш небески“ (Мт. 5, 48) Свети Сава је тај хришћански идеал светости приближио српском народу. И то није учинио кроз теорију већ га је остварио у себи. Зато владика Николај и пише: ”Он је целим својим бићем објавио своје роду тај свечовечански идеал светости овлапоћен у себи” (Епископ Николај, 1983: 300).

Народ је видео у светитељу Сави живи пример хришћанске светости. Сава је идеал светости поставио као друштвени идеал. Није само појединац тежио ка њему, већ је цео један народ тежио да се обожи, освети. Када говори о српском народу и српској држави владика Николај истиче да су српску државу створила три светитељи, три калуђера, свети Симеон Мироточиви, свети Стефан Првовенчани (Симон Монах), свети Сава. На почетку свог историјског постојања српска држава је била утемељена на идеалу светости ка којој су тежили и владари и обичан народ. Тим идеалом светости оца и брата а преко њих и цео народ надахнуо је управо свети Сава. Зато са правом епископ Николај истиче да је он обојици био „духовни отац и путоводител” (Епископ Николај, 1983: 298). Уколико се не приближимо Сави као светитељу нећемо га разумети, нећемо схватити оно што је учинио у српском народу. Без Саве светитеља не може се схватити ни Сава просветитељ. Свети сава је био просветитељ

свог народа јер је био светитељ а оно чиме је хтео да просвети свој народ била је православна вера. У својој чувеној жичкој беседи изговореној на Спасовданском сабору 1221. године управо излаже догмате православне вере донете на Васељенским Саборима. Беседа је позната по називу „О правој вери“. Ова беседа сведочи о Савином дубоком познавању православног богословља али и жељи да свој народ поучи основним догматима православне вере (Епископ Атанасије, 2004). Још је давне 1934. године Владимир Вујић позвао Србе на „Повратак Сави Светитељу“. У свом чланку Вујић примећује да моги „учени“ из нашег рода „...беже од правог Саве, стиде се његове светости... Јер тумачи ти ревносни мудраци разума обилазе основну чињеницу Савина живота, зато што су веру изгубили па их је стид светости, која је за њих психопатолошка појава“ (Вујић, 2013: 66-67). Повратак аутентичном светом Сави јесте повратак Ономе којим је он живео, којег је истински волео и коме је посветио цео свој живот Христу, Богочовеку. Ономе за кога певамо на свакој светој Литургији: „Један је свет, један је Господ Исус Христос, у славу Бога Оца. Амин“. (Божанствена Литургија светог Јована Златоустог).

Свети Сава је својим целокупним животним подвигом показао да воли српски народ. Владика Николај ту светитељеву љубав и служење свом народу посматра и тумачи кроз Христа. Без те христолошке основе не може се разумети Савино безрезервно служење српском народу. Владика убедљиво тврди да: „Он је служио Србима не као Србима него као деци Христовој, деци Љубави своје“ (Епископ Николај, 1983: 295). Онолико колико су Срби постајали Христови, колико се Христос уобличавао и растао у њима расло је и Савино ревновање за Србе. Епископ Николај истиче да је свети Сава волео и друге народе са којима је долазио у контакт Грке, Бугаре, Грузине, Арапе. И њима је служио „са заносном љубављу“ (Епископ Николај, 1983: 294). Темелј Савиног родољубља и човекољубља је његово Христољубље. Темелј његовог бића је Христос и на том темелју свети Сава је градио своје односе са другим, са појединцем или са народима. Свакако не треба губити из вида да је свети Сава провео своју младост и зреле године на Светој Гори. Ова монашка насеобина била је међународног карактера који је сачувала и до данас. Наиме, поред грчких манастира од којих је најстарији Велику Лавру основао преподобни Атанасије Атонски у X веку уз богату материјалну помоћ византијског цара Никифора Фоке, постојали су и грузијски манастир Ивирон, руски Русик. На Светој Гори поред Грка подвизавали су се и монаси из многих других народа и њен међународни карактер утицао је на формирање духовног лика светог Саве и његово уважавање других народа. У такву монашку интернационалну средину долази српски принц Растко, 1191. године у пратњи једног руског монаха који га одводи у руски манастир Светог Пантелејмона, Русик. Овде је започео свој монашки живот добивши име Сава, по светом Сави Освећеном, светитељу из VI века. Убрзо прелази у грчки манастир Ватопед, тада духовни и интелектуални центар у којем су живели и подвизавали се монаси који су потицали из угледних константинопољских и византијских племићких породица (Слијепчевић, 2002). Овде је млади монах Сава могао не само да стекне завидно богословско образовање већ и да поред грчког језика добро упозна и Грке и

њихов менталитет. Та стечена знања и искуства на Светој Гори биће му од непроцењивог значаја када буде почео да ствара српску самосталну цркву.

Сва мисао епископа Николаја о светом Сави може се изразити у једној његовој реченици: „...васкрситељ народа свога. Да-Сава васкрситељ!“ (Епископ Николај, 1983: 292).

Самостална српска црква у мисли епископа Николаја

Светосавска аутокефалија из 1219. године је догађај од пресудног значаја за целокупни развој Српске православне цркве. Потоња губљења и добијања самосталности наше помесне цркве, током њеног историјског хода на којем је делила судбину српског народа, морају се посматрати у светлости ове светосавске аутокефалије којом је први српски архиепископ ударио темеље и дао јасне координате потоњег духовног и организационог развоја српске цркве. Аутокефалија је појам везан за канонско, црквено право Православне цркве. Овај појам тесно је повезан са спољашњом административном организацијом Православне цркве. Од њеног правилног разумевања зависи и правилно схватање система помесних аутокефалних цркава који чини битну карактеристику православне еклисиологије. Термин аутокефалност може се превести на савремени језик као самосталност, самоуправљање. Стога као кратка дефиниција може се узети да ”аутокефална црква представља цркву која не добија своју власт од друге цркве, већ од Оснивача цркве- Исуса Христа, преко хиротоније свог поглавара и других епископа, и то од стране својих епископа” (Троицки, 2011, 411). Дакле, главна одлика аутокефалне цркве јесте да сама хиротонише своје епископе. Њени епископи сами бирају и посвећују свог поглавара, првојерарха који може имати титулу патријарха, архиепископа или митрополита. Једна црква се сматра зрелом за примање аутокефалије ако има свој сабор помесних епископа, који бира њеног првојерарха.

Свети Сава је у Никеји између осталог остварио пуну аутокефалност српске цркве. Ово је светитељ извео поступно у две фазе; прво је изабран и посвећен за епископа, при чему је потпуно испоштован канонски принцип бирања епископа. Наиме, свети Сава је представио и препоручио монахе из своје пратње (свакако његове ученике, хиландарске монахе) као достојне кандидате за узвишени епископски чин. Међутим, патријарх и цар су сматрали да је архимандрит Сава најпогоднија личност за тако одговорну јерархијску службу. Овде је битно истаћи каноничност Савиног избора за епископа јер он није био једини кандидат. У другој фази већ хиротонисани ”архиепископ српских и поморских земаља” моли од цариградског патријарха и византијског цара да дарују потпуну аутокефалност српској Цркви. Ова потпуна аутокефалност састоји се у дозволи да сабор епископа српске земље изабере и посвети будућег архиепископа. Тако да наследник светог Саве не мора ићи у царску престоницу за посвећење већ само да врши спомињање цариградског патријарха међу првима (Слиепчевић, 2002). Ово је било могуће између осталог захваљујући историјским околностима које су претходиле Савином одласку у Никеју. Интереси избеглог

цариградског патријарха у Nikeји и цара (Nikeјско царство) поклопили су се са интересима Србије. Супарник Nikeјског царства на Латинима уздрманом византијском простору Епирска деспотовина подржавала је Охридску архиепископију. Обраћање светог Саве из Србије, краљевине у успону цариградском патријарху и цару у Nikeји уздигло је углед пољуљаног царства и патријархата. Не чуди зато протест Охридског архиепископа Димитрија Хоматијана који је сматрао да су тиме погажена права његове цркве под чију јурисдикцију су спадале и српске земље. Међутим и сама Охридска архиепископија била је зависна од Цариградске патријаршије и није била аутокефална (Грујић, 1993).

Највећи значај ове црквене самосталности коју је издејствовао свети Сава састоји се у чињеници да је омогућила да се на самом почетку самосталног историјског хода српске цркве развије најшира могућа црквена духовно-просветна мисија у српским земљама. Под грчком и грецизирајућом црквом и црквеном јерархијом то би било немогуће остварити. Свети Сава је то далековидо уочио и прионуо на свеобухватни рад међу народом у којем је потекао а који му је Бог дао да му буде духовни пастир. Народ који је он разумео, познавао његову душу и волео са свим његовим врлинама и манама.

Када говори о аутокефалној српској цркви, коју је основао свети Сава, владика Николај употребљава у својим списима израз *народна црква, самостална народна црква*. Треба видети шта конкретно епископ Николај подразумева под појмом *самостална народна Црква*. На предавању „Национализам светог Саве“ он сам поставља питање: „Шта означава народна Црква?“ И даје јасан, концизан одговор: „Означава једну самосталну црквену организацију, са својом централном црквеном влашћу из народа и у народу; са народним свештенством, народним језиком и народним обичајним изразом своје вере“ (Епископ Николај, 1983: 307). Овде на првом месту се истиче њена институционална независност од Цариградске патријаршије и то означава реч *самостална*. Друга њена важна особина, коју владика стално понавља када говори о српској цркви, јесте да је она *народна*. Епитет народна значи, по епископу Николају, да је њена централна власт, њен поглавар, епископи, свештенство из народа. Духовне вође самосталне српске цркве су из самог народа у којем и врше духовну власт, односно, врше своје апостолско служење. Разлог овог инсистирања Николајевог на самосталности и народности када говори о српској цркви не лежи у политичким или националистичким тежњама и амбицијама њеног оснивача. Напротив, њен народни карактер је израз правилног схватања Господњих речи: „Идите, дакле, и научите све народе крстећи их у име Оца и Сина и Светог Духа“ (Мт. 28, 19). Основна претпоставка за извршење ове Господње заповести јесте проповед на народном језику, тј. на језику који тај народ разуме. Само епископи потекли из тог народа могу да разумеју све његове духовне поребе и да на њих јеванђелски одговоре. За такве епископе и свештенике ниједан напор или жртва није тешка. Колико је свети Сава био далековид показали су векови робовања под Турцима и горко искуство духовне власти фанаритских епископа у српским земљама.

У време светог Саве Срби су били племе које је требало духовно и национално обликовати. Сам простор на којем су живели био је граница две културе,

Истока и Запада, а самим тим и поприште дугих борби Рима и Цариграда за црквену превласт. Светитељ је добро схватио време и историјске околности у којима је духовно делао и успео је да испуни своје послање на најбољи могући начин, остављајући Србима црквену независност. Ово Савино постигнуће није довело до духовне изолације Срба и српске цркве. Самосталном српском црквом светитељ је Србе укључио у велику породицу Васељенске Православне Цркве. Епископ Николај истиче да је „Савина народна црква јеванђелска и апостолска“ (Епископ Николај, 1983: 307). То значи да се она темељи на Јеванђељу и апостолском предању. Колико је владика Николај био свестан могућих погрешних интерпретација светосавске аутокефалије и стварања самосталне српске цркве говори нам јасна разлика коју он прави између националне цркве и националне религије. За Николаја национална религија није ништа друго него враћање паганству, које су Срби одбацили крстивши се у јорданским водама своје отаџбине и кренули за Христом. У Христоносцу Сави препознали су новог Апостола свога рода, којег им је Бог послао да их охристинови и пошли су њим. Зато га Срби и називају Сава Равноапостолни. Наш аутор у свом „*Животу светог Саве*“ који је саставио чврсто се држећи казивања Савиних биографа Доментијана и Теодосија и историјских чињеница подвлачи да: „када је он стварао Српску националну цркву, он није тиме желео да распламсава шовинизам међу Србима а још мање да подгрева њихову бившу паганску веру. Он је само желео да кроз националну организовану цркву учини свој народ достојним чланом универзале православне Христове породице“ (Епископ Николај, 1984: 763). Колика је Савина жеља била да младу српску цркву чвршће повеже са Васељенском Православном Црквом види се из његових путовања која предузима као архиепископ самосталне српске цркве. Светитељ је два пута посетио Свету Земљу. На свом првом путовању у Свету Земљу 1229. године српски архиепископ је посетио град Јерусалим и јерусалимског патријарха Атанасија, на повратку у Србију посетио је још једном и цариградског патријарха у Nikeји. На овом путовању највише се задржао у Лаври светог Саве Освећеног где је имао прилику да се поближе упозна са манастирским уређењем и богослужбеним типиком јерусалимске цркве. По свом повратку у Србију свети Сава ће извршити темељну реформу монашког живота, манастирског уређења и целокупног богослужења. То је свакако учинио под утицајем онога што је видео и научио у Светој Земљи. Међутим, на свом другом путовању у Свету Земљу (1234), архиепископ Сава поред јерусалимског патријарха, посетио је и александријског и антиохијског патријарха. Боравио је и на Синајској Гори где је у манастиру Свете Катарине провео цео васкршњи пост (свету Четрдесетницу). Овим путовањима свети Сава је учврстио независност српске цркве и јасно одредио припадност српског народа источној јерусалимској цркви и источној јерусалимској вери. Од тада постоје два духовна огњишта српског народа, Света Гора и Света Земља.

Самостална народна црква не може се разумети у мисли епископа Николаја уколико се одвоји од другог важног израза који он користи а то је појам *народна душа* који уствари означава српски народ. Николај каже за Саву да је „зидео душу народну“ (Епископ Николај, 1983: 287). А зидео ју је кроз народ-

ну цркву. Сву своју снагу и мудрост употребио је на обделавање народне душе, односно на охристовљење, одуховљење и освећење српског народа. Овај свој свеживотни пројекат обожења српског народа архиепископ Сава је по епископу Николају извршио кроз теодулију-служење Богу. Теодулија је усредсређена у личности владара, односно ово служење Богу почиње од владара, он даје својим животом пример својим поданицима. Владика је дефинише на следећи начин: „Теодулија је главна карактеристика свих српских владара из лозе Немањића. «Раб Христа Бога» тако су себе сви називали и потписивали, почев од Стевана Првовенчаног до цара Уроша“ (Епископ Николај, 1977: 657-658). Свети Сава по Николајевом схватању устројио је поредак да архиепископ српски буде први слуга Христов у духовном чину а српски краљ први слуга Христов у грађанском чину. Према томе, није само црква у служби Христовој већ и држава служи Христу са краљем на челу. Овде Николај поставља однос цркве и државе у супротаној перспективи од оне како су тај однос сагледавали неки српски историчари. Они су често у том односу цркве и државе видели потчињавање српске цркве држави и њено стављање у службу државних интереса (Слијепчевић, 2002). Епископ Николај нуди једно ново виђење односа цркве и државе који је успостави свети Сава. Он то излаже на овај начин: „...прво да је вера једини благословени темељ живота личнога и живота друштвенога и уређења државног; и друго, да и краљ и сви великаши и сав народ као и свештенство морају служити вери, односно Оснивачу вере Господу Исусу Христу, Сину Божјем Јединородном, како би и ми сви могли бити названи синовима Божјим и ући у царство небеско“ (Епископ Николај, 1977: 658-659).

Овде се јасно изражава сврха тог свенародног служења Христу а то је достизање царства небеског као крајњег циља хришћанског живота. Свети Сава, српски народ, српску државу усмерава ка царству небеском. Она која води и предводи на том путу је српска народна црква. Ту Савину усмереност ка царству божјем и отвореност ка вечности мудро је схватио и описао епископ Николај.

„Томе царству небеском он је после као црквени старешина и жарки родољуб хтео приволети и привести цео свој народ“ (Епископ Николај, 1977: 659).

Савино опредељење за царство небеско била је духовна константа у богословској мисли Николаја Велимировића и много пута провејава кроз његове списе. Сава је изабрао царство небеско, али то његово опредељење имало је шире и дубље последице од једног индивидуалног, личног избора јер „је српски народ кроз Светог Саву изабрао царство небеско на почетку стварања свога царства земаљског а кроз светог цара Лазара изабрао је опет царство небеско на почетку рушења овога царства земаљскога“ (Епископ Николај, 1983: 286-287). Николај и у књизи *Српски народ као Теодул* понавља напред изнету идеју о Савином опредељењу за царство небеско: „На двеста година пре кнеза Лазара у Крушевцу Сава и Немања, младост српска и старост српска, приволели су се царству небеском“ (Епископ Николај, 1977: 659). Опредељење за царство небеско је уствари чежња за вечношћу, за вечним животом у заједници са

Христом и свима светима. Философ Жарко Видовић са правом овај Савин став и опредељење назива „светосавски завет“ (Видовић, 2008: 45-47).

Владика Николај проширује Србију до есхатолошких димензија, уводећи израз *Небесна Србија*.

„Ако су Пајсије и Хаџи-Ђера Рувим пострадали као игумани својих манастира, то су хиљаде и хиљаде српских домаћина пострадали исто тако за своје домаће обитељи, своје домаће манастире, као слуге Христове. И сви су се прибројали оцима својим у Велику Небесну Србију у царству небесном“ (Епископ Николај, 1977: 672).

Овај занимљив одељак потребује објашњење да би се избегла погрешна и претенциозна тумачења владичиног израза Небесна Србија. Он овде говори у контексту мученичког страдања хришћанских новомученика из српског народа за време турократије. Мученик је сведок, што и значи грчка реч *μάρτυρας*, сведок Христов, који до мученичке крви сведочи своју веру у Господа Христа. Хиље Срба су током пет векова ропства под Османлијама радије изабрали смрт него да се одрекну своје вере. Свест да је Христос и вера у Христа највредније што поседују и мученички етос који су следили је плод проповеди светосавске цркве у вековима који су претходили овим трагичним и крвавим страницама наше историје. Владика Николај Небесну Србију назива још и Велика. Она у владичиној свести није велика по својим димензијама већ по броју оних обожених и охристовљених личности из „рода светог Симеона“ који врше „небесну Литургију“ са Христом. У чему се састоји теодулија коју је остварио свети Сава у српском народу? По дубоком уверењу епископа Николаја Велимировића у богослужењу. Ово богослужење не треба схватити строго у литургијском смислу овог термина већ као целосно служење и приношење себе Богу.

Владари из династије Немањића прославили су се по дизању многих задужбина, цркава и манастира. Управо ови манастири постали су центари духовности и културе код Срба. Задужбинарство је постала племенита страст код Срба (Епископ Николај, 1977: 663). Епископ истиче још једну битну установу и историјску реалност у историји Срба. То је монаштво. По његовом убеђењу монаштво је веће од задужбинарства „јер задужбинар даје своје а монах себе на службу Богу“ (Епископ Николај, 1977: 667). Колики су значај имали манастири у светосавској организацији српске цркве и њеној мисији у народу говори сам податак да је архиепископ Сава као седишта новооснованих епархија одредио управо манастире. А први епископи новоосноване српске цркве били су већином хиландарски монаси. У овим немањићким црквама и манастирима одвијао се један процес невидљив за телесно око али схатљив ономе ко има духовни вид да може прозрети у духовну стварност. Владика Николај је реалан и свестан да су и владари Немањићи, иако су се трудили да остваре најузвишеније идеале хришћанске вере, грешили по људској слабости. Али нису остали само на томе. Зато говори о њиховом покајању и умирању као покајника. Он их не идеализује већ се диви њиховом покајању. Управо ово искрено и дубоко покајање водило их је и ка светости. Светитељ није нико други до про-

буђени грешник, пробуђен из дубоког греховног сна. Владика Николај је најбоље могао да схвати и опише овај преображај народне душе подстакнуте проповеђу и духовним делањем светог Саве.

И сам епископ Николај Велимировић заорао је дубоку бразду на њиви народне душе. Наставио је подвиг и мисију првог српског архиепископа, како у Охриду тако и на трону светог Саве у Жичи. Учен али и дубоко духован Николај, као и свети Сава пре њега, улази у народ и смело му проповеда Христа. Свети архијерејски сабор српске цркве препознао је ове духовне склоности владине и поставља га 1921. године да руководи духовно-обновитељским покретом који се јавио после Првог светског рата најпре у Банату а потом и у другим крајевима где су Срби живели. Овај покрет званично је носио назив Народна хришћанска заједница, а у народу је био познат као богомољачки покрет, главно седиште му је било у Крагујевцу (Епископ Хризостом, 1991). Једноставан али дубоко и искрено верујући, народ прихвата са радошћу Николајеву проповед. Владика их позива на покајање као почетак истинског живота по Јеванђељу. Владика Николај извршио је духовно-моралну обнову у српском народу између два светска рата. Духовно-богословска зрачења тог занимљивог периода осећају се и данас у српској цркви. Ширина народне душе и владине богословска дубина дали су, као и у време светог Саве, многоцени плод српској цркви и народу. Зато многи у светом Николају Охридском и Жичком, епископу светосавског лика и подвига, препознају новог светог Саву. Можемо рећи да светитељи личе једни на друге јер се у свима њима уобличио Христос. Сви они личе, уствари, на Христа.

Закључак

Епископ Николај Велимировић у својим проповедима, предавањима и књигама често говори о светом Сави током целокупне своје епископске и књижевне делатности. Посебан подстицај да изговори више беседа и одржи неколико предавања имао је 1935. године коју је српска црква прогласила светосавском годином, јер се те године прослављала седамстогодишњица упокојења светитеља Саве. Када говори о првом српском архиепископу он то чини у контексту аутокефалне српске цркве. Њен значај сагледава у светлости духовно-организационе мисије коју је њен оснивач и први првојерарх остварио. За владику Николаја темељни појам за схватање личности светог Саве јесте светост из које произилазе све друге карактеристике и особености српског Просветитеља. Када говори о аутокефалној српској цркви владика Николај је назива самостална народна црква. Њена самосталност се огледа у институционалној независности од Цариградске патријаршије а њена народност у чињеници да њени пастири потичу из српског народа. Ове карактеристике самосталне народне цркве омогућавају јој да успешније врши своју пастирску службу у народу. Као главни циљ њеног деловања и мисије епископ Николај види узвођење повереног јој народа ка царству небеском као крајњем циљу и мети. Ишчитавањем списа владике Николаја и сагледавањем историјских података и

сведочанстава из његовог живота може се закључити да је био дубоко надахнут примером светог Саве који је настојао да следи и подражава у свом епископском и апостолском служењу светосавској цркви и народу.

Литература:

1. Atanasije, episkop (2004): *Bogoslovlje Svetog Save*, Vrnjci-Trebinje.
2. Devrnja, Milutin (2013): *Za istinsko shvatanje ličnosti svetog Save*, u *Tajna Svetosavlja. Nepoznati pogled na ličnost Svetog Save*, Catena Mundi, Beograd, 55-59.
3. Grujić, Radoslav (1993), *Azbučnik Srpske Pravoslavne Crkve*, Bigz, Beograd, 170-177.
4. Hrizostom, episkop (1991), *Tihi Glas*, Sveti Arhijerejski Sinod Srpske Pravoslavne Crkve, Beograd, 229-254.
5. Manzaridis, Georgije (2008): *Pravoslavni duhovni život*, Manastir Hilandar, 38-45.
6. Markovich, Slobodan (2017): *Activities of Father Nikolai Velimirovich in Great Britain during the Great War*, *Balcanica XLVIII*, Belgrade, 143-190.
7. Nikolaj, episkop (1977), *Sabrana Dela*, Knjiga V, Diseldorf.
-*Srpski narod kao Teodul*, 651-684.
8. Nikolaj, episkop (1983), *Sabrana Dela*, Knjiga IX, Hilmestir.
-*Pismo episkopa Nikolaja školskoj deci*, 286-289.
-*Ljubav što goni i što beži*, 290-292.
-*Hristoljublje, čovekoljublje i rodoljublje Svetog Save*, 292-295.
-*Doslednost Sv. Save*, 295-298.
-*Pečat Sv. Save*, 298-302.
-*Veliki jubilej naroda srpskog*, 303-305.
-*Nacionalizam Svetoga Save*, 305-312.
9. Nikolaj, episkop (1984), *Sabrana Dela*, Knjiga XII, Hilmestir.
-*Život Svetog Save*, 667-781.
10. Ranković, Ljubomir (2013): *Sveti vladika Nikolaj. Život i delo*, Glas Crkve, Šabac.
11. Sava, episkop šumadijski (1996): *Srpski jerarsi od devetog do dvadesetog veka*, Kalenić, Kragujevac, 375-377.
12. Slijepčević, Đoko (2002) *Istorija Srpske Pravoslavne Crkve*, I, JPJ, Beograd.
13. Troicki, Sergije (2011): *Crkveno Pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.
14. Vidović, Žarko (2008): *Istorija i vera*, Svetigora, Cetinje, 49-54.
15. Vujic, Vladimir (2013): *Povratak Savi Svetitelju*, u *Tajna Svetosavlja. Nepoznati pogled na ličnost Svetog Save*, Catena Mundi, Beograd, 63-68

SAINT SAVA AND SERBIAN AUTOCEPHALY CHURCH IN THE THEOLOGICAL AND PHILOSOPHICAL THOUGHT OF BISHOP NIKOLAI (VELIMIROVICH)

Summary: Saint Sava the central figure of Serbian history, occupies a very important place in theological and philosophical thought of bishop Nikolai. Among other things, he composed the biographical writing *The Life of Saint Sava* and offered the definition of Svetosavlje as “Orthodox Christianity of Serbian style and experience”. In the book *The Serbian People as a Servant of God (Theodoulos)* bishop Nikolai calls the Autocephaly Serbian

Orthodox Church: independent national Church. The mission of Saint Sava, the first Serbian archbishop and of the Serbian Independent Church in Serbian state and people according to bishop Nikolai is realized in Theodouly-service to God, from the ruler to the last peasant. Through the Theodouly the Serbian Independent Church leads the people to the Kingdom of Heaven as the highest aim and desire of all Christian efforts. Sava's choice for the Kingdom of Heaven is spiritual milestone in the history of Serbian people as Christian nation and, at the same time, gives eschatological dimensions to its history and existence. In particular, by serving to Lord Jesus Christ in His Church, is realizing the consecration of nation and its ascension to the Kingdom of Heaven.

Key words: Svetosavlje, autocephaly, theodouly, kingdom of heaven